

КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Саїнчин О.С.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Інституту права імені Князя Володимира Великого*

ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Гринько Д.Ю.,

*аспірант кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Інституту права імені Князя Володимира Великого*

*ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;
співробітник
Державного бюро розслідувань України*

УДК 349.3: 368.914

DOI 10.32782/2663-5666.2023.2.11

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДНК ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ, ЯКА ЗНИКЛА БЕЗ ВІСТІ АБО ЗАГИНУЛА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Вступ. На сучасному етапі діяльність слідчих органів нерозривно пов'язана з використанням інструментарію різних природничих наук, у тому числі такого розділу біології як генетика. Становлення молекулярно-генетичної експертизи, яка дозволяє провести ідентифікацію людини за ДНК-профілем особи, чиї сліди були виявлені на місці події, свого часу стала проривом для криміналістики.

Молекулярно-генетична експертиза належить до розряду біологічних експертиз та вивчає структуру ДНК людини, що міститься у матеріалі біологічного походження: крові, слині, волоссі, кістках, тканинах та органах тощо. Отримані за результатами дослідження дані дозволяють встановити з максимально можливою точністю належність біологічних слідів конкретній особі, зразки ДНК якої були взяті у неї безпосередньо або які містяться в базах даних, сформованих правоохоронними органами. Висока ефективність методу ДНК-аналізу при ідентифікації особи пов'язана з тим, що саме ДНК зберігає генетичний код людини, який містить як характеристики, що передаються від покоління до покоління, так і індивідуальні для кожної особи ділянки [1, с. 248].

Така комбінація генів створює унікальний для кожної особи геном, встановлення якого і дозволяє стверджувати про майже стовідсо-

ткову точність ідентифікації особи за ДНК-профілем. Проведення молекулярно-генетичних досліджень в межах відповідної судової експертизи дозволяє вирішити ряд важливих завдань, які постають перед слідчими при розслідуванні злочинів: 1) встановити належність слідів, виявлених на місці події, особі, яка підозрюється у вчиненні злочину; 2) визначити належність слідів, виявлених у кількох місцях події, одній особі та підтвердити наявність зв'язку між злочинами; 3) встановити кількість осіб при змішуванні біологічних речовин, вилучених з місця події; 4) ідентифікувати невпізнаний труп за даними ДНК, отриманими у ймовірних близьких родичів, у тому числі за його рештками. Об'єктом молекулярно-генетичного дослідження виступає ДНК людини – молекули дезоксирибонуклеїнової кислоти, які містяться в ядрі клітини (ядерна ДНК), а також в мітохондріях клітини (мітохондріальна ДНК) [1,2].

Ядерна ДНК є найбільш інформативною щодо встановлення індивідуальних генетичних ознак особи, а тому саме вона досліджується у переважній більшості випадків. Разом з тим, мітохондріальна ДНК в силу своєї будови є більш стійкою до деградації, що дозволяє визначити належність біологічних слідів особі в тих випадках, коли ступінь руйнації ядерної ДНК не дозволяє встановити будь-які генетич-

ні ознаки. Крім того, кількість мітохондріальної ДНК у клітині значно перевищує кількість ядерної ДНК, а тому навіть при мінімальному обсязі отриманого біологічного матеріалу експерти мають можливість ідентифікувати особу, якій він належить [3, с. 48]. Іншою особливістю мітохондріальної ДНК є те, що наявна у ній генетична інформація передається лише по материнській лінії, що необхідно враховувати при призначенні молекулярно-генетичної експертизи для проведення ідентифікації трупа за даними ДНК родичів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 09.07.2022 року Верховною радою України прийнятий Закон «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». Закон урегулює процеси створення і функціонування обліку геномної інформації людини, удосконалює роботу правоохоронних органів із розслідування злочинів та встановлення осіб, які їх вчинили, дозволяє покращити роботу з розшуку зниклих безвісти та ідентифікації невпізнаних осіб [1].

Законом передбачено врегулювання як обов'язкової державної, так і добровільної реєстрації геномної інформації людини. Чітко визначено категорії осіб, які підлягають обов'язковій реєстрації:

- особи, притягнені до кримінальної відповідальності за вчинення умисних злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи, щодо яких обрано запобіжний захід;

- особи, які вчинили злочини проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи, до яких за рішенням суду застосовані примусові заходи медичного характеру;

- особи, засуджені за вчинення умисних злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи;

- особи, які засуджені та відбувають покарання у вигляді позбавлення волі або мають незняту чи непогашену судимість за вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а також усіх категорій злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості особи;

- невпізнані трупи;

- особи, зниклі безвісти;

- близькі родичі осіб, зниклих безвісти.

З урахуванням досвіду ідентифікації загиблих в АТО пропонується встановити механізм відбору біологічних зразків осіб, які добровільно вступають або призиваються на військову службу, і військовослужбовців та за потреби забезпечити подальшу їх ідентифікацію. Грома-

дяни України, які бажають добровільно внести свої дані до згаданого реєстру, мають самостійно це оплатити [1,2].

Слід зазначити, що вказана проблема полягає в площині біології, судової медицини, криміналістики, де слід відмітити дослідження, які проводила низка вітчизняних та іноземних науковців, до яких можливо віднести наукові праці таких вчених, як М.Г. Пименов, В.Ю. Кульгін, А.Ю. Кондрашов, С.А. Рогов, Е.И. Аббасов, Р.Г., Повх, А.С. Романчук, С.М. Єрмолаєва, А.О. Лагус, В.І. Топчій, В.В. Гуртова, С.В. Вербова Л.В. Журавльова та інші.

Молекулярно-генетичні дослідження, пов'язані із воєнними злочинами військових РФ на території України, На сьогодні фахівці Експертної служби МВС. Наразі призначено вже понад 6 тисяч експертиз щодо встановлення особи, з яких близько 40 відсотків вже виконані. Саме тому зараз надзвичайно актуальним є створення інструменту для накопичення та систематизації даної інформації, надання їй правового статусу для використання як доказової бази у процесі доведення злочинів проти України. Світовий досвід з ведення подібних обліків свідчить про доцільність створення єдиної бази даних ДНК. За таким принципом ведуться бази даних ДНК в США, Великобританії, Польщі, Німеччині, Італії, Іспанії, Франції, в яких визначено одного тримателя та адміністратора бази даних ДНК, в якій акумулюється знеособлена геномна інформація усіх категорій, визначених в законі. Саме тому прийнятий закон передбачає створення державної бази даних ДНК, яка повинна бути єдиною, щоб бути ефективною. Доступ до неї з метою перевірки може бути наданий колу правоохоронних органів та органів розвідувальної діяльності у встановленому порядку.

Наразі знаходиться на обліку близько 45 тисяч ДНК-профілів, понад половину з яких встановлені зі слідів, вилучених з місць скоєння злочинів, і лише одна четверта ДНК-профілів у базі даних, – це зразки підозрюваних осіб.

Даний закон дозволить експертам-криміналістам та судовим медикам отримати дієвий інструмент із вдосконалення роботи з ідентифікації осіб, значно підвищить ефективність розкриття злочинів та скоординує зусилля правоохоронних органів у сфері боротьби із злочинністю.

Формулювання мети та завдань. В умовах повномасштабної війни, врегулювання обліку

геномної інформації людини є особливо актуальним, але Закон корисний і в умовах мирного часу. І на це є декілька причин:

По-перше, ухвалення цього Закону є важливим для виконання вимог міжнародних документів. Наприклад, відповідно до ст. 37 Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» для того, щоб запобігти скоєнню злочинів та забезпечити кримінальне переслідування, потрібно вживати заходів для накопичення та зберігання ідентифікаційних даних та ДНК осіб, яких засудили за скоєння правопорушень. А стаття 6 Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних говорить, що персональні дані не можуть піддаватися автоматизованій обробці, якщо внутрішнє законодавство не забезпечує відповідних гарантій. Це саме правило стосується і персональних даних людей, засуджених у кримінальному порядку. Тепер же внутрішнє законодавство в Україні містить необхідні норми – і це добре.

По-друге, міжнародний досвід свідчить про ефективність методу збору та зберігання геномної інформації для розслідування злочинів.

Наприклад, у США з 1994 року працює програма зі створення лабораторій комбінованої системи ДНК-індексу – CODIS. Ця система має три рівні: місцеві системи, системи штатів та національна система індексів. Також існують 3 індекси для зберігання профілів ДНК: індекс злочинців, арештованих та профілів, зібраних з місця злочину. Кожен штат має низку правил, що регулюють, які саме профілі можуть входити до бази даних штату.

Станом на кінець 2021 року CODIS містив понад 14 мільйонів профілів злочинців та 4,5 мільйони профілів заарештованих. І використання цієї бази допомогло у більш ніж 500 000 розслідувань [3, с. 175].

По-третє, Закон значно полегшить процес ідентифікації зниклих безвісти військових.

Вказані обставини і обумовили мету нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Станом на початок війни у 2014 році у ЗСУ не було ні профільних фахівців-пошуковців, ні спеціалізованого підрозділу, які б сприяли ідентифікації зниклих безвісти військових. Тому підрозділи ЗСУ зверталися по допомогу до організацій, які мали у цій галузі досвід, зокрема, Делегації Міжнародного Комітету Червоного Хреста

в Україні, що вивело нас на міжнародний рівень у цьому питанні.

Наприкінці вересня 2015 року створили відділ пошукової роботи і паралельно працював проект «Евакуація-200», завданням якого були пошук та евакуація тіл військовослужбовців. А з 2016 року МВС почало закуповувати сучасне обладнання, яке дає змогу проводити комплексну генетичну експертизу.

Проте для пошуку безвісти зниклого необхідно було дослідити зразки його близьких родичів (якщо вони є) або особисті речі. У випадку з родичами потрібно було отримати дозволи цих людей на оброблення їхніх персональних даних. І лише після цього можна було помістити їхні генетичні ознаки до бази даних ДНК для проведення пошуків на спорідненість. **Та чимало загиблих військовослужбовців не мають близьких родичів (батьків, дітей), з огляду на що ідентифікувати їх практично неможливо.** У світовій практиці щодо ідентифікації військовослужбовців відбувається процес, коли у них завчасно відбирають зразки, які зберігаються у спеціально відведеному місці – репозиторії. У разі відсутності обставин, необхідних для використання біологічного матеріалу, зразки знищують, не досліджуючи їх [4, с. 18].

Новим Законом передбачено процедуру обов'язкового відбору біологічного матеріалу під час воєнного стану у військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, а також членів добровольчих формувань територіальних громад. У мирний час відбір біологічного матеріалу у цієї категорії осіб здійснюватиметься за згодою особи.

По-четверте, ухвалений Закон має сприяти мінімізації злочинності через прискорення розслідування правопорушень, що є надзвичайно важливим.

На грудень минулого року зафіксовано 51504 осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні умисних тяжких чи особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності, громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. За Законом, ці особи вже мали би бути в Електронному реєстрі геномної інформації людини.

Отже, враховуючи ефективність міжнародних практик та виконання Україною міжнарод-

них зобов'язань, прийняття цього Закону сприятиме як профілактиці злочинності, так і боротьбі зі злочинністю та ефективному виконанню правоохоронними органами їхніх функцій (розшуку безвісти зниклих осіб і ідентифікації невпізнаних осіб). Як наслідок, вдосконалиться робота правоохоронних органів та полегшиться розслідування найбільш важких кримінальних справ, особливо у випадку, якщо особа вчинила злочин повторно.

Окремо має бути приділена увага послідовності проведення слідчих дій, у тому числі при призначенні судових експертиз у кримінальному провадженні. З огляду на те, що методи молекулярно-генетичного дослідження є руйнуючими, встановлення після його проведення, наприклад, папілярного візерунку у слідах рук стає неможливим, а тому усі необхідні експертні дослідження мають бути проведені до молекулярно-генетичної експертизи. З іншого боку, при вилученні слідів рук і проведенні дактилоскопічної експертизи мають застосовуватися технічні засоби і методи, що забезпечують збереження ДНК. Зокрема, експерти радять застосовувати порошки на сажовій основі, дактилоскопічні плівки на колоїдній основі, використовувати стерильні пензлики [5, с. 177, 6-8].

Важливим процесуальним аспектом призначення судової молекулярно-генетичної експертизи є обов'язкове надання слідчим дозволу на знищення об'єкта дослідження. Відсутність такого дозволу унеможливує проведення експертизи, а затримка у проведенні необхідних досліджень негативно впливає на точність висновків експертизи у подальшому. Таким чином, очевидним стає, що для вирішення тих завдань, які ставляться перед молекулярно-генетичною експертизою, надзвичайно важливою є постійна взаємодія слідчого та експерта, а також знання слідчим правил поведінки із біологічними зразками. На жаль, саме на цьому етапі спостерігається найбільше помилок з боку працівників правоохоронних органів, а тому необхідним є розроблення експертами у співпраці зі слідчими актуальних методичних рекомендацій з цих питань. Проведення молекулярно-генетичної експертизи з дотриманням усіх визначених вимог не дозволить у подальшому при оцінці її висновків у суді ставити під сумнів їх достовірність та підвищить їх доказову силу.

Висновки. Потреба в законі, який би регулював процес відбору та зберігання геномної інформації, існувала в Україні не один рік. Утім, важливо розуміти, що, хоча Закон і пропо-

нує важливе та потрібне рішення для зниження рівня злочинності і пошуку безвісти зниклих, є низка недоліків, які не були враховані у фінальній редакції проекту Закону.

Насамперед в експертному просторі правозахисників та громадських активістів точилися дискусії про те, чи спричинить такий Закон порушення прав та приватного життя осіб. Крім того, у Законі зазначено, що Електронний реєстр є державною власністю, держателем якої є Міністерство внутрішніх справ України, а адміністратором – уповноважена Міністерством внутрішніх справ юридична особа, що належить до сфери його управління або перебуває у його підпорядкуванні. Тобто вся система функціонуватиме і регулюватиметься МВС.

Тому варто було б забезпечити гарантії прозорості та незалежної роботи зі збирання, зберігання і використання зразків ДНК. Наразі ніяк не враховані потенційні корупційні ризики та можливості для зловживання інформацією, зокрема щодо її передачі для інших цілей іншим органам. Зазначено, що порядок доступу до геномної інформації, зареєстрованої в Електронному реєстрі, та її використання визначається держателем Електронного реєстру.

У Законі передбачено певний запобіжник: вказано, що контроль за додержанням прав людини і громадянина при державній реєстрації геномної інформації має здійснювати Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Однак Уповноважений не має безпосереднього впливу із відповідними санкціями на МВС. Тому такий нагляд мав би бути покладений на окремий регуляторний орган у сфері захисту персональних даних, який би міг здійснювати системну перевірку і проводити консультації. Також як запобіжник додатково встановлено можливість оскаржувати у судовому порядку певні рішення чи дії установ, які задіяні у проведенні державної реєстрації геномної інформації, та їх посадових осіб.

Також бентежать деякі моменти, що не конкретизовані у законі. Насамперед, це стосується:

- (не)можливості вилучення геномної інформації у зв'язку зі смертю особи для того, щоб мінімізувати ризики доступу до персональних даних родичів цієї особи;
- нечітко прописаних механізмів контролю за дотриманням законності у веденні Електронного реєстру;
- відсутності визначених вимог щодо доступу й обробки інформації іншими органами

влади з метою невтручання до особистих даних особи всіх структур і зловживання цими даними.

СПИСОК ВИКОРИСТОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення 2.09.23 року).

2. Закон України Про судову експертизу. <https://ips.ligazakon.net/document/T403800> (дата звернення 2.09.23 року).

3. Мудрецька Г. В., Цикова О. В. Проблеми використання даних ДНК аналізу під час розслідування злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Ужгород, 2014. Вип. 26. С. 246-249.

4. Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслі-

дування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2019. № 3. С. 174-180.

5. Петричук С. В. Особливості призначення та проведення молекулярно-генетичних експертиз. Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів : матеріали круглого столу, м. Київ, 25 лют. 2015 р. Київ, 2015. С. 45-48.

6. Афанасьєва К. В. Деградація ДНК в судовій молекулярно-генетичній експертизі. Теорія та практика судово-експертної діяльності : матеріали VIII міжвід. конф., м. Київ, 27 лист. 2019 р. Київ, 2019. С. 29-33.

7. Аббасов, Р.Г., Повх, А.С., Романчук, С.М.(2018). Методика проведення молекулярно-генетичних досліджень. Київ.: ДНДЕКЦ МВС України.

8. Єрмолаєва, А.О., Лагус, В.І.(2006). Особливості збирання, зберігання та направлення біологічних слідів людини на молекулярно-біологічну експертизу: Методичні рекомендації ДНДЕКЦ МВС України. Київ.

Сайчін О.С., Гринько Д.Ю. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДНК ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ, ЯКА ЗНИКЛА БЕЗ ВІСТІ АБО ЗАГИНУЛА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

У статті здійснюється аналіз забезпечення та реалізації процесу законодавчого забезпечення процесу ідентифікації людини засобами ДНК експертизи в органах внутрішніх справ в зарубіжних країнах та в Україні.

Молекулярно-генетичні дослідження, пов'язані із воєнними злочинами військових РФ на території України, на сьогодні фахівці Експертної служби МВС. Наразі призначено вже понад 6 тисяч експертиз щодо встановлення особи, з яких близько 40 відсотків вже виконані. Саме тому зараз надзвичайно актуальним є створення інструменту для накопичення та систематизації даної інформації, надання їй правового статусу для використання як доказової бази у процесі доведення злочинів проти України. Світовий досвід з ведення подібних обліків свідчить про доцільність створення єдиної бази даних ДНК.

За таким принципом ведуться бази даних ДНК в США, Великобританії, Польщі, Німеччині, Італії, Іспанії, Франції, в яких визначено одного тримателя та адміністратора бази даних ДНК, в якій акумулюється знеособлена геномна інформація усіх категорій, визначених в законі. Саме тому прийнятий закон передбачає створення державної бази даних ДНК, яка повинна бути єдиною, щоб бути ефективною. Доступ до неї з метою перевірки може бути наданий колу правоохоронних органів та органів розвідувальної діяльності у встановленому порядку.

Наразі знаходиться на обліку близько 45 тисяч ДНК-профілів, понад половину з яких встановлені зі слідів, вилучених з місць скоєння злочинів, і лише одна четверта ДНК-профілів у базі даних, – це зразки підозрюваних осіб.

Даний закон дозволить експертам-криміналістам та судовим медикам отримати дієвий інструмент із вдосконалення роботи з ідентифікації осіб, значно підвищить ефективність розкриття злочинів та скоординує зусилля правоохоронних органів у сфері боротьби із злочинністю.

В умовах повномасштабної війни, врегулювання обліку геномної інформації людини є особливо актуальним, але Закон корисний і в умовах мирного часу.

Ключові слова: експертиза ДНК, ідентифікація особи, забезпечення доказів, кримінальний процес, окуповані території України.

Sainchyn O.S., Grynko D.Yu. CRIMINALISTIC AND PROCEDURAL FEATURES OF THE APPOINTMENT OF EXPERT DNA RESEARCH FOR THE IDENTIFICATION OF A PERSON WHO DISAPPEARED WITHOUT ANY NEWS OR DIED DURING COMBAT ACTIONS IN THE OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE

The article analyzes the provision and implementation of the process of legislative provision of the process of human identification by means of DNA examination in internal affairs bodies in foreign countries and in Ukraine.

Molecular and genetic studies related to war crimes of the Russian military on the territory of Ukraine. Today, specialists of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs. Currently, more than 6,000 identification examinations have been scheduled, of which about 40 percent have already been completed. That is why the creation of a tool for accumulating and systematizing this information, giving it legal status for use as an evidentiary basis in

the process of proving crimes against Ukraine, is now extremely urgent. World experience in keeping such records shows the expediency of creating a single DNA database.

According to this principle, DNA databases in the USA, Great Britain, Poland, Germany, Italy, Spain, France are maintained, in which one holder and administrator of the DNA database is defined, in which depersonalized genomic information of all categories defined by law is accumulated. That is why the adopted law provides for the creation of a state DNA database, which must be unified in order to be effective. Access to it for the purpose of verification may be granted to law enforcement agencies and intelligence agencies in accordance with the established procedure.

There are currently about 45,000 DNA profiles on file, more than half of which are from traces recovered from crime scenes, and only one-fourth of the DNA profiles in the database are samples of suspects.

This law will allow criminologists and forensic doctors to obtain an effective tool for improving the work of identification of persons, will significantly increase the effectiveness of crime detection and coordinate the efforts of law enforcement agencies in the field of fighting crime.

In the conditions of a full-scale war, the regulation of the accounting of human genomic information is especially relevant, but the Law is also useful in peacetime conditions.

Key words: DNA examination, identification of a person, provision of evidence, criminal process, occupied territories of Ukraine.